

Віктор КОСТЮЧЕНКО,
м.Київ

“ЧЕРВОНА ЗИМА” ВОЛОДИМИРА СОСЮРИ: СПРОБА НОВОГО ПРОЧИТАННЯ

Ще зовсім недавно відлік часу ми починали із залпу “Аврори”, а долі людей старшого покоління за- лежали від того, як хто ставився до жовтневих подій 1917 р. Навіть склався стереотип — оцей з ентузіазмом зустрів жовтень 1917 р., цей — радо, прихильно, а отой — не зрозумів, той узагалі сприйняв вороже. Відповідно до цього в ті часи й вибудовувався особистий шлях людини — службовий, творчий, виробничий. І не дай Боже, якщо хтось опинявся в революційному вирі не на тому березі.

Як зустрів революцію Володимир Сосюра? Багато в цім питанні домислено, вигадано. А реальність така: зустрів спокійно — за партою у сільськогосподарській школі на станції Яма. Після уроків ходив слухати агітаторів, які закликали вливатися до червоних лав. Але “мало хто йшов до смертників революції” (“Третя Рота”). А вечорами юнак був з дівчатами під донецькими зорями. Та ще писав вірші до місцевих газет.

Та ось на Донбас 1918 р. прийшли німецькі загарбники. Тоді по-справжньому пробудився патріотизм В.Сосюри. Він пішов у повстання проти німців, “защищая Донбасс дорогой”, свою батьківщину. “Українське питання” для нього в той час було обмеженим і ґрунтувалося на етнографічно-побутових, народнопісенних і книжних враженнях. Цьому сприяли твори М.Гоголя і А.Кашенка, що ними захоплювався В.Сосюра. Тут доречно буде згадати й батька поета, який, мандруючи з сином від села до села степовою Україною, давав йому перші уроки краєзнавства. Тому Третя Рота, Дінець, Донбас, Україна для нього були чимось цільним, неподільним і рідним.

Через три місяці боїв з німцями В.Сосюра записується до петлюрівського війська. Свідомо. “Воскресла моя синя омріяна Україна, махнула клинком, і зацвіла земля козацькими шликами”, — напише він пізніше про ті роки в романі “Третя Рота”.

1918 рік боєць Української армії В.Сосюра бере участь у воєнних операціях проти більшовиків, денікінців-“злотопогонних”, махновців на Донеччині і Харківщині. 1919 рік він у боях проти більшовиків під Полтавою і проти григор’євців на Вінниччині. Були поразки, але більше було перемог. Українську армію підтримував народ. “Бо з усіх сіл ішли до нас дядьки в свитках із торбинками” (“Третя Рота”). Та найбільше юнака вразила червона від крові зима 1918 р. — час спалаху українських національних революційних прагнень. Для В.Сосюри-українця вони й стали відліком часу.

У тому вирі В.Сосюра дивом лишився живим. Рятувала його беззахисність, дитинність. Міг від напливу почуттів встромити багнет у землю і повернути в сади, у поле, у протилежний від окопів бік, пристати до іншої частини, проміняти шинель на хліб, опинитися у вагоні для тифозних, віддати свою заробітну платню студентам-євреям, читати вірші конвоїрам, які мали його розстріляти. Бачив екезекуції, численні розстріли і щоразу душею був із розстріляними. Сам не раз дивився смерті в очі. В умовах жорстоких боїв за Україну народилася перша збірка віршів “Пісні крові”, що її видав власним коштом командир полку Волох. І досі вона не знайдена.

Незважаючи на таку розхристаність, боєць В.Сосюра був твердий у переконаннях і вірив, що бореться за самостійність України. Ідеологічне забезпечення петлюрівського війська цю віру поглиблювало. Він на власні очі бачив, як схрестилися дві одвічно ворогуючі ідеї: одна прагне зберегти “єдину і неділиму Росію”, друга — домогтися “самостійності, відродження і соборності України”. Статутні вимоги у військових частинах Української армії провадилися українською мовою. “Особ-

ливо нас обурювало, що нас за те, що ми говорили своєю мовою, називали буржуазними лакеями” (“Третя Рота”).

У молодого В.Сосюри були досить стійкі погляди, що “оселедець, погони і шлик” “навіки, навіки із нами”. Революцію він сприймає як явище українське. “Революціє, нене”, — читаємо у його віршах цього періоду.

У 1919 р. “національно свідомих козаків з освітою за чотири класи гімназії” (“Третя Рота”) посилають до петлюрівської юнацької школи старшин. Так у Смотричі в школі опинився й В.Сосюра. Крім військових дисциплін, фізичного виховання, у ній викладалися українознавство, історія, історія письменства, співи.

Чи вплинуло перебування у школі на В.Сосюру? Безперечно. Передусім поглибилося розуміння, що Україна — поневолена країна, що вся її історія — то намагання вийти з “єгипетського полону”. Очевидним є й те, що на В.Сосюру, вихідця з поросійщеної Луганщини, добре вгливало мовне середовище, збагатилася його лексика. Козацька романтика, емоційна піднесеність, патріотичний лад — усе поновило молодого поета. Він читає поезії Павла Тичини, Василя Чумака й захоплюється ними.

Керівництво школи помітило спрагло до знань Сосюру. Незабаром він уже в охороні С.Петлюри.

Потужний молодий талант прагнув зав’язати творчі контакти з друкованими органами. У Києві 1919 р. В.Сосюра носив вірші поету Володимирі Самійленку, який працював в газеті Директорії “Україна”. У тому ж році друкується в газеті “Український козак” (27 червня і 1 липня).

...За лавою лава...

Зловісно в тумані розлився чорний жах...

Далеко летється десь знайомий поклик “Слава”.

І стигне, стигне біль в задуманих очах,

Осталось мало нас...

Переживання поета визначені: його турбує доля краю, що бореться за своє утвердження. Це — Українська революція. Автор з нею (“Злився — з кров’ю спів душі”); він вірить, що “все ж настане час, і сонце ясне гляне. І усміхнеться мій залитий кров’ю край”. Чітка думка, виразні образи, дружний ритм.

А ось рядки з другого вірша:

То не вітер віє із тьми-домовини,

То не сови будять помертвілий гай.

Чую плач і стогін з милої України...

Знов москаль мордує мій коханий край...

Вірш принципово важливий для світоглядної характеристики В.Сосюри цього періоду. Адже радянське літературознавство завжди перекопувало: перебування поета у петлюрівському війську — випадок, помилка, непорозуміння. Це ілюструвалося уривками з тих віршів, де поет пояснював, що до Петлюри він подався з меркантильних

Володимир Сосюра

міркувань, бо у нього "штанів не було", що в саду Петлюри хотів лише нарвати груш... Гадаю, вірш "То не вітер віє..." показує, що Сосюра-боєць був національно свідомий. Він бачив навалу чужого війська, що сунуло, щоб підкорити Україну Москві, і протистояв цій навалі.

"Український козак" — газета Української армії. Вона подавала політичні матеріали, інформацію з фронтів, відозви С.Петлюри до народу. Часопис пронизаний антибільшовицькими настроями. Значна частина матеріалів присвячувалася стосункам України з Росією. Так, у номері за 6 червня 1919 р. розповідається про червоний терор в Україні, влаштований більшовиками. А в нотатці "Чим не імперіалісти?" зауважується: "Ось що пише більшовик-комуніст Каменев, який приїздив спеціальним поїздом на Україну підмовляти селян, щоб вони не противились, коли у них більшовики реквізують хліб: "Треба злити Україну з Росією".

У середині літа 1919 р., коли на фронтах українські війська здобули ряд перемог над червоними, матеріали газети сповнені оптимізму. Радіють і поети Олександр Олесь та В.Сосюра. "Яка краса відродження", — пише Олесь. "Вже в свій край холодний утіка москаль", — каже Сосюра.

Зима 1920 р. застала В.Сосюру в Одесі в денкінському полоні. Одягнений він у петлюрівську форму з тризубом. На свята виходить з жовтоблакитним прапором, спілкується українською мовою і друкується в газеті "Одеський комуніст". Період цей для В.Сосюри складний, переоціночний. "Неначе ранок на темні вії Свєї плащ накинув в огні надій". Але ця зима вже не мала такого впливу, як попередні дві, на В.Сосюру, не обпікала поета кривавими спалахами.

"О, не забудь мені Червону ту зиму!" — напише він. Яку? Найпевніше зиму 1918-го.

Скільки нас отаких біля муру
Від червоної кулі лягло!

80 років тому (1921 р.) одного весняного дня в коридорі редакції газети "Вісті" перед Василем Блакитним стояв смуглявий юнак у військовій формі. То був Сосюра. У руках він тримав списані аркушки з твором, що не мав ні назви, ні жанрової означеності. Учорашний петлюрівець, молодий більшовик з партійним стажем в один рік прийшов до легендарного українського комуніста-боротьбиста на пораду. Ще з того часу, коли козаком у полку отамана Волоха послухав агітаторів-боротьбистів, В.Сосюра перейнявся довірою до українського комунізму. Полк і В.Сосюра, як відомо, тоді перейшли на бік червоних.

Видно було, що молодий поет знічений. На запитання В.Блакитного відповів, що приніс вірші. Господар кабінету покликав ще кількох співробітників і запропонував авторові читати.

Читав він натхненно, вдруге переживаючи події, що промайнули минулої ночі. Знову йому уявився "смуглявий юнак, і раптом я ніби розтанув у тумані, зник у свічаді, а замість мене простяглася **важка, грозова й радісна дорога мого молодого життя**" ("Третя Рота", підкреслення наше. — В.К.).

У творі — часові виміри Української революції, її дух. У ньому відобразилися погляди й того мрійливого і ніжного юнака, який зростав у злиднях, у важкій роботі, і того козака, який боровся за Україну. Зворушливі картини дитинства, тривожної юності, що покликкала героя до лав борців за самостійність вітчизни ("біля вагонів ми співаємо "Чумака", "шапки кругом лахмат", "сестра, сумуючи, стоїть", "а мати не прийшла"), — усе це біографічні деталі з життя автора у петлюрівському війську.

Надзвичайно виразні фронтів будні. "Шикують злидні нас юнак до юнака...", "сходили на базар, помилися у бані". У творі називаються місця боїв: Рубіжне, Володине, Кабанне, Сватове. Радість перемог усеяє надію на краще майбутнє. Це за нього віддають життя сини України.

Та ось ліричний герой після боїв повертається на рідну Донеччину. Напливають спогади. Стрічаються "знайомі милі лица". Тому й радісно. Але й тоскно — не ста-

ло брата, не дочекався Володьки з фронту. Та й друзів поменшало. "Багато з нас додоמו не прийшло".

Про бойові походи в лавах Української армії поет розповідає у шести розділах. Сьомий розділ складається всього з чотирьох рядків. Це повтор першої строфи третього розділу:

Колеса тупо б'ють... по рейках перебої...
Вже міст через Дінець давно прогуркотів,
Стою біля дверей... і дихає сосною
квиління вітрове про весні юних днів...

Оця строфа-рефрен, легка, емоційна, прониклива, і є логічним композиційним і стилістичним завершенням твору, що писався в одну ніч "перед трюмо". Мандрівка в минуле скінчилася. Так і хочеться поставити крапку. Вона там і була. Що ж змусило її посунутися ще на два розділи?

А ось що. Сосюра дочитав твір. Враження на присутніх він справив величезне. Поета захоплено вітали. В.Блакитний запропонував назвати твір "Червона зима", вкладаючи в ці слова інший, ніж у В.Сосюру, зміст, а саме — зима червона перемогами червоних. І сказав, що це поема. Пропозиції автор прийняв. Далі почалися роздуми.

У кабінеті В.Блакитного панувала революційна атмосфера. Тут писалися вірші, статті, гуморески, редагувалися матеріали, відбувалися гучні розмови, створювалися літературно-мистецькі організації, засновувалися літературно-мистецькі видання. Тут ніби пульсувала напруга української перебудовчої думки, що розбухувала Україну... Відлік часу ішов від жовтня.

Молодий талант чарував Блакитного і водночас змушував задуматися: він виразно уявив, що чекає вчорашнього петлюрівця. Газета "Вісті" друкувала списки розстріляних учасників Української революції, діячів Центральної Ради, петлюрівців. Очевидно, В.Блакитний поділився своїми тривогами із впливовими людьми: завагітпропом ЦК КП(б)У письменником І.Куликом і членом ЦК КП(б)У В.Коряком. Можливо, тоді й зародився намір зберегти життя поетові. Саме цим можна пояснити й присвяту поеми "Червона зима" В.Коряку, критикові-початківцю, людині на той час мало відомій В.Сосюрі. Перше, що вони вимагали від автора, рішуче відмежуватися від петлюрівського минулого.

В.Сосюра не сподівався на такий поворот розмови. Задумався. Надовго. Та реалізувати поради йому не вдавалося. Весну й літо промучився, працюючи над поемою. Він гвалтував Музу. Бо ж переконаний був, що поема композиційно довершена. А політична вимога "Вістей" висіла над ним. Тоді В.Сосюра вдався до простого механічного прилучення окремо написаного вірша до поеми, що й став згодом восьмим і дев'ятим розділами.

Перші видання "Червоної зими" так і датувалися: "весна — літо 1921 р." Пізніше у спогадах про те, як виникла поема, поет повторюватиме, що написав за одну ніч. Суперечливість у датах написання помітив сам. Тому в наступних виданнях поеми слова "весна — літо" зняв.

Версію про те, що спочатку поема "Червона зима" складалася з семи розділів, підтверджує і такий факт. У літературному тижневику "Красноармейское творчество" за 1921 р. (додаток до газети "Красная звезда") опубліковано вірші В.Сосюри з циклу "Червона зима". Перший (17.07) — "Ми на драбині зорь за днем золотодзвонним". Другий (14.08) — "Широко розляглось з важким гарчанням місто". Обидва самостійні, зі своєю стилістичною і логічною довершеністю. Ніщо в них не говорить про зв'язок з поемою, крім того, що їх об'єднує циклічність.

Невідомий критик у тому ж тижневику (28.08) пише про ці вірші, як про самостійні: "як музика їхня мова, музика ніжна, не надумана у чотирьох стінах кабінету, а написана у торжестві "золотодзвонного дня", там, де "широко розляглось з важким гарчанням місто і вітер з моря шле солоний теплий дух".

27 листопада той самий тижневик друкує вже під заголовком "З поеми "Червона зима" уривок з дев'яти строф.

У поетичному збірнику "На сполох" (1921) видруковано проміжний варіант "Червоної зими" з семи розділів, де сьомий (останній) розділ починається словами

"Широко розляглося з важким гарчанням місто..." У цьому розділі дві нові строфи вірша, що починаються "Все вище шлях важкий... внизу гудуть бетони..." Тобто — це самостійний вірш. У тексті поеми є відмінності від пізнішого варіанту. А саме у третій строфі третього розділу: "Й ми знов на бій підем за Владу Робітничу"; у третій строфі сьомого розділу — "А десь глибоко сум, що вже мене немає, Що я в житті лишив від себе тільки дим..."; у цьому ж розділі — "блакитний бій", "золотосинім сном", "тремтучий міст". У пізнішому варіанті читаємо: "Й ми знов підем на бій за владу робітничу"; "Здається, я і є, і мов мене немає, То "я" моє злилось з народу "ми" святим..." І далі: "гарячий бій", "золотобарвним сном", "сяйливий міст". Як бачимо, автор знімає жовтоблакитність.

Доточений до поеми вірш не узгоджується з попередніми розділами. Ну, наприклад, візьмімо соціальні характеристики міста над морем і Донбасу: "...з важким гарчанням місто", "Справляв тут капітал свій золотий содом..." Вірш важкий, з приблизними римами ("дух-руду", "йдемо-содом", "гуде-сердець", "палахкотить-гнідий"). А ось Донбас — "музика у саду", "свіжий дух степів", "де в ніч ясну, прозору", "дні минулі милі". Вірш перенасичений поетичними деклараціями, яких немає у поемі. Неначе писався він в інший час і за інших умов. Неначе хтось підказує авторові, що для кінцівки поеми не досить "знайомих милих лиць", потрібне підтвердження, що "червона зима" завершилася перемогою "сотень" рядів, які йдуть "все вгору". І тоді з'являються картини на кшталт:

Під срібний дзвін криниць холодних і бездонних
кидає ранок зір на небосхил гнідий...

Агітки-строфи не несуть конкретики і тому позбавлені ліризму.

Все вище шлях важкий... внизу гудуть бетони...

Або:

Прискорено йдемо за днем золотокрилим
туди, де кричі дзвін напружено гуде...

В.Сосюра, крім абстрактних зір і мостів у майбутнє, нічого запропонувати не зміг...

Так з'явилися VIII і IX розділи поеми. Тоді ж, очевидно, виникли фрази "коли повстали ми і йшли Петлюру бити..." й "лунало на ланах: "Вперед за владу Рад!..." Ці вислови не вписуються у хроніку подій зим 1918 і 1919 рр. Про це можна було б і не говорити, і не наголошувати на цьому. Мовляв, автор має право на часові зміщення. Якби це не заходило у суперечність з автобіографічним романом В.Сосюра "Третя Рота". У ньому місяць за місяцем відтворено перебіг подій, у яких брав участь козак В.Сосюра. Так от у романі він пішов Петлюру бити аж у травні 1920 р. Тоді саме на зміну звичному для поета поклику "Слава" прийшло "За владу Рад!"

Для доказу, що розділи VIII і IX з'явилися пізніше, ми вибрали кілька фраз із них, щоб зіставити із фразами з віршів В.Блакитного.

У Блакитного:

камінна непробудність
маршу прискорений крок
справляє неповторне свято
кроки тисяч легких ніг
я, вони, ти — в одне
нерозривне напружене: Ми
бетонно-світові підпори
всесвіт защемлять тільки
травні без груднів

У Сосюрі:

— камінна душу давить,
— прискорено йдемо,
— справляв тут капітал,
— мірний крок ряди сотень хитає,
— то "я" моє злилось з народу "ми",
— внизу гудуть бетони,
— згорнула... рядна... зима...,
— навколо все в цвіту.

Подібність очевидна. І не тільки в лексиці, фразеології. В.Сосюра "ламав" стиль під революційного В.Блакитного.

Поема про Українську революцію стала поемою про жовтневу революцію. Так вона пішла у світ. Її канонізувала радянська влада як твір, що оспівує Червоний жов-

тень. Ніхто, і автор зокрема, не заперечував. Влада проголосила В.Сосюру відомим українським радянським поетом. Слава надихала митця. Але страх за своє життя не покидав його.

Для мене дні такі похмурі,
як кров замучених ідей... (1923)

Який напрошується висновок? Треба повернути поемі її первісний ідейно-соціальний зміст і естетичний лад. Це поема — художній літопис Української революції 1917—1920 рр.

Звільнивши поему від VIII і IX розділів, ми повертаємо її композиційну викінченість. Фрази "коли повстали ми і йшли Петлюру бити..." й "лунало на ланах: "Вперед за владу Рад!" слід пояснювати зміною політичних умов, що загрожували авторовому життю. Рукопис поеми не зберігся. Може, не зберігся саме через ті вольові втручання.

За такої реставрації ми матимемо поему "Червона зима" такою, якою поет написав за одну ніч, і ту, що приніс до газети "Вісті". У такий спосіб повернемо історичну достовірність.

Звичайно, прийнявши такий погляд, ми змінюємо концепцію ідейно-естетичної характеристики Володимира Сосюри. Поет поступився перед редакторами з "Вістей", поступився національними переконаннями, цим самим поклавши початок своїй роздвоєності. Та одразу ж поет пошкодував за тим, що сталося. "Я — чорний єзуїт", — зізнається він у вірші "Минай, проклята ніч, минай":

— то мрії — розтерзані коні
в крові на дорозі лежать.

У 20-ті рр. постійно зіставляє ті величезні людські жертви Української революції з днем, що будується сьогодні. Сосюру огортають тяжкі думки:

Одшуміли межі, оддзвеніли межі...

Полягли смугляві, юні полягли...

А за що — не знаю... Я уже й не встежу...

Такий настрої поета не влаштовував владу, і влада заявляє, що В.Сосюра "не наш". Вона спрямовує його на викриття тих, хто в революцію був по той бік барикад, на оспівування п'ятирічок і вождів, зрештою, на любовну і пейзажну лірику, на яку дивилася крізь пальці, називаючи її есенінською. Так тривало до початку 30-х рр. Партія, влада, ЧК, ДПУ докладають багато зусиль, щоб вибити національний дух з творчості, зняти ідейну гостроту.

Не одне покоління радянських людей завчало прекрасний ліричний вірш В.Сосюри "Коли потяг у даль загуркоче" (1926) про безжарну молодість і кохання. І тільки тепер ми довідуємося, що у вірші була строфа, яку цензура не пускала до друку.

Вже до серця доходить отрута...

І минулого стало так жаль...

Моя путь у кайдани закута...

І на кожному кроці печаль...

Ось у якій "безжарності" жив і творив поет у 20-ті рр. Нагальна потреба переглянути творчість В.Сосюри 20-х рр. (і не тільки його) диктується не тим, щоб догодити часові, а суспільною значущістю неспальсифікованого висвітлення періоду Української революції 1917—1920 рр., активним учасником якої він був і яку відобразив у своїх творах. В.Сосюра — породження Української революції.

Відкидати "Червону зиму", "О, не даремно", "Осінь", "Рипнула дверима", "Минай, проклята ніч", "Революція, нене!", "І все, куди не йду, холодні трави снігаться", "Перстень" та інші і починати вивчення творчості поета з інтимної лірики, як це сьогодні пропонують шкільні підручники, — це нова фальсифікація, це знову намагання вихолостити його громадянські мотиви, вивести поета поза національні координати.

Кожен твір В.Сосюри потребує нового прочитання в контексті тих складних соціальних умов, політичних утис-

¹ Існує кілька варіантів строфи. Тут подаємо у запису Б.Комара, якому В.Сосюра надиктував. — В.К.

ків, коли перед ним щогодини виникало питання: бути чи не бути. Ось, наприклад, знаний зі шкільної лави вірш "О, не даремно", написаний 1921 р. У ньому згадуються дні минулі, коли лилася кров і "падали брати". Поет хоче вірити, що падали не даремно. Хоче вірити, що те, про що він мріяв у дитинстві "під кайла спів", збувається. Збувається як? Тим, що "Рядами струнко йдуть баби, жінки, дівчата"? Чому ж тоді ряд такий феміністичний? Чи не тому, що падали брати?

"О, не даремно, ні, моя старенька мати зняла з своїх дітей дукатики й хрести..." Важко повірити в те, що віруючу українську матір революція повернула в атеїзм і саме в такий спосіб. Вірш написано 1921 р., коли Україною прокотився голод. І мати, щоб урятувати дітей і добути шматок хліба, зняла з дітей дукатики й хрести. До речі, згадуваний збірник "На сполох" і б'є на сполох. У ньому представлено таких поетів: М.Хвильовий, Ол.Степан, Ол.Слісаренко, Г.Шкурупій, В.Поліщук, М.Йогансен і В.Сосюра. Сумний гриф у цьому виданні: "Офіра голодуючим від групи поетів".

В.Сосюра вмістив у зб. "На сполох" "Червону зиму", "О, не даремно", "Ми на драбинах зорь за днем золотодзвонним". Найвиразніше ідею збірника "На сполох" висловив М.Хвильовий у вірші "Голод" — "Кублиться на шляхах і по селах стогін — жах росте". "За повіткою голодні собаки доїдають торішній гній". Ось коли ми оті зняті дукатики й хрести з дітей поставимо в умови голодного 1921 р., то тоді буде глибшим розуміння даремно чи не даремно падали брати.

І так кожен вірш. В.Сосюра з поетів початку 20-х найглибше відобразив настрій українського народу, його мрії про прихід нового життя, нового Едему, Комуни, його

соціальні труднощі й національні сподівання. Вірші поета — то сама правда. Людина у світці, у шинелі, в хустині, людина від шахти, від села, втягнута у вир боротьби. Порушено її природне існування:

Сплелися Боротьба й Коханья,
і кращий хто, не знаю я.

З 30-х рр. і до кінця днів своїх поет носив тавро "не наш". Про це заявляла газета "Комуніст" у 1931 р., газета "Правда" у 1951 р.

І саме там, де бачився владі В.Сосюра "не нашим", виявлявся національний характер поета, там з'являлися геніальні ліричні твори. А там, де писалися на замовлення часу, нудні одноденки.

Протягом усього життя влада прискіпливо пропоявляла творчість визначного українського поета ХХ ст. Крім заборони окремих творів, до спецсховів потрапили його збірки "Місто" (1924), "Осінь зорі" (1924), "Юнь" (1927), тритомник "Поезії" (1929-1930), збірки "Серце" (1931), "Червоні троянди" (1932), "Вибрані поезії" (1932), "Вибрані поезії" (1951). У цьому переліку мають бути й конфіскований рукопис поеми "Махно" (1924), знята з виробництва збірка "Колос викинув ячмінь" (1951).

Свою долю В.Сосюра передбачив, написавши збірку "Колос викинув ячмінь". За народними повір'ями, коли ячмінь викидає колос, соловей губить голос. Після всесоюзного побиття 1951 р. поет загубив голос...

Не дорікатимемо за поступливість, за роздвоєність. А якби не поступався? Чи був би у нас прекрасний лірик Володимир Сосюра? Чи живив би він у страшні роки сталінської інквізиції? Тут усе не так просто.

ВАСИЛЬ СТУС І ШЕВЧЕНКО

Григорій СИВОКІНЬ,

член-кореспондент НАН України,
Інститут літератури ім. Т.Г.Шевченка,
м.Київ

Самоочевидність цієї теми лежить, так би мовити, на поверхні і помітна з далекої відстані, аж з Австралії, наприклад, і Марко Павлишин цілком справедливо пише: "Майже всі, хто коментували Стуса, підкреслювали його зв'язок із Шевченком, його прихід у поезію через Шевченкову стихію. У цьому спостереженні, безперечно, чимало правди, хоч (увага! — Г.С.) текстуальний зв'язок між Стусом і Шевченком неоднозначний" [1; 44]. І не тільки посилається на імена Шевельова та Рубчака, а й ілюструє саме текстуальний переук Стусового вірша з Шевченковим "відповідником":

І те — померти, а чи жить —
однаковісенько, їй-богу ж,
однаково. Чи ти, чи ні.
А померемо на чужині,
Шукавши отчого порогу.

"Тут, — пише Павлишин, — створено коктейль із віршів "Лічу в неволі дні і ночі" та "Мені однаково", можливо, для того, щоб очуднити поетичну мову Шевченка, вказавши на її аж надмірну знайомість, мовляв, поет щойно послабив контроль — і відразу виходять шевченківські штампи" [1; 45]. Отже, "текстуальний зв'язок" і тут, і не тільки тут, справді, неоднозначний.

Інший автор тут цитованого збірника "Стус як текст" Петро Савчак у статті, назва якої акцентує проблему "деканонізації творчої особистості і творчості Василя Стуса", теж підкреслює: "Уже кілька критиків помітили поширеність шевченківського у житті й творчості Стуса. Вражає подібність біографій; вражає і глибоке проникнення Шевченкового слова і стилю у творчість Стуса, що навіть часом проявляється як пряме цитування. Саме в такій подвійній схожості ключ до пояснення рецепції Стуса. Обидва поети, наприклад, писали в умовах національно-політичних репресій, протистояли постійній політиці русифікації

на Україні, провели більшу частину творчого життя в неволі, вмерли в Росії на 47-му році життя та були перепховані на батьківщині" [1; 84]. До речі, автор не ухиляється й від оцінних суджень на тему "мученицького патосу" в'язничної поезії Стуса, "патосу біографії", вважаючи це "поверхневою рецепцією шевченківського у творчості Стуса", яка "приводить до канонізації поета як "духовного сина Тараса", за заголовком однієї статті, вміщеної в "Літературній Україні" [1; 86].

Як бачимо, проблема "шевченківського" і "стусівського" в їх субординації проєктується на кілька вимірів, серед яких біографія і текстуальність, рецепція "патосу" і аж таке дражливе питання, як наслідування, зрідні епігонству, що з властивою йому точністю означив Ю.Шерех-Шевельов у статті ще середини 80-х рр. "Трунок і трутизна. Про "Полімпсести" Василя Стуса". Розрізняючи вплив та імітацію і не заперечуючи впливів "чужих" на Стуса, він констатує: "Шевченків був не вплив, — було ототожнення". Йдеться про вдачу, віру, стійкість, світобачення, але не про тотожність поетичної структури. "Від ритмів до образів, від композиції поетичного твору до звукової інструментації — в усьому Стус од Шевченка не залежний, коли хочете — ні від кого не залежний. Шевченко для нього — як українська мова" [2; 672, 673]. І далі Ю.Шерех логічно виводить проблему стосунків-відносин між двома поетами поза межі "біографічного й політичного", віддаючи її в компетенції філософії.

Очевидно, до цієї компетенції належить і питання, до якого — знаю з власного досвіду — зарубіжні науковці ставляться дуже ревниво, а саме до трактування Шевченка (а відповідно й Стуса) як національного пророка. "Такий погляд, — пише і цитований вище П.Савчак, — характерний і, водночас, глибоко проблематичний, оскільки він обмежує автономність мистецтва, вимагаючи, щоб поетика підкорялася програмованій рецепції" [1; 86].